

พญานาค : ความเชื่อของคนในสังคมอีสานเขตลุ่มน้ำโขง

Phayanaga : Beliefs of people in Isan society in the Mekong River Basin

พระณัฐวุฒิ พันทะลี¹ , พระมหาวิรุธ วิโรจโน² ,

อานันท์ กรมน้อย³ , บุญเสริม อาจดวงดี⁴

PhraNatthawut Phanthali¹ , Phramaha Wiruth Wirojano²,

Anand Kromnoi³ , Phrabunsoem Atduangdi⁴

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Mahamakut Buddhist University Isan Campus

Corresponding Author E-mail: pantalee200134go@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนอีสานในแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่เกี่ยวข้องกับพญานาคที่ส่วนใหญ่จะเชื่อว่าพญานาคเป็นสัตว์กึ่งเทพมีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดานุภาพสามารถเนรมิตร่างกายเป็นมนุษย์ชายและหญิงได้ ทั้งยังมีความเชื่อว่าพญานาคนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งสายน้ำ คือ ความอุดมสมบูรณ์ และพญานาคยังเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่มนุษย์ให้ความเคารพนับถือบูชามาเป็นเวลานาน ซึ่งจะเห็นว่ากายภาพของพญานาคนั้นมีลักษณะแตกต่างกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ กล่าวคือเป็นสัตว์ที่มีพิษมากเหมือนมีอำนาจซ่อนเร้นอยู่ในตัว มีพลังอำนาจมาก พญานาคจึงมีความขลังที่ลึกลับน่าเกรงขามมีอิทธิพลต่อความเชื่อของมนุษย์ พญานาคจึงผูกพันและปรากฏเป็นสัญลักษณ์อยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานเขตลุ่มแม่น้ำโขงมาหลายร้อยปี ทั้งในด้านพิธีกรรม การเกษตร ศิลปะ และสถาปัตยกรรม ดังที่เราจะเห็นได้ว่าการสร้างรูปปั้นพญานาคอยู่ริมแม่น้ำโขงหลายแห่ง เช่น รูปปั้นพญาศรีสัตตนาคราชเจ็ดเศียร จังหวัดนครพนม ศาลพ่อปู่พญาอนันตนาคราช ใต้สะพานมิตรภาพไทยและลาวแห่งที่สอง จังหวัดมุกดาหาร รูปปั้นพญาศรีรุกข์มุกดานาคราชที่แก่งกะเบา จังหวัดมุกดาหาร รูปปั้นนาคชัยยัญที่วัดไทย จังหวัดหนองคาย ดังการยกตัวอย่างจะเห็นได้ว่าความเชื่อความศรัทธาเรื่องพญานาคมีความผูกพันกับคนในเขตลุ่มน้ำโขงมาอย่างช้านาน

คำสำคัญ: พญานาค, ความเชื่อ, สังคมอีสาน, เขตลุ่มน้ำโขง

Abstract

This academic article aims to demonstrate the belief of the people of Isan in the Mekong River basin related to the serpent. Most of them believe that the serpent is a semi-divine creature with supreme power capable of transforming the body into a man and a woman. There is also a belief that the serpent is a symbol of water, which is fertility. And the serpent is also one of the animals that humans have revered and worshiped for a long time. It can be seen that the serpent's physical appearance is different from other types of animals, that is, it is a very poisonous animal as it has hidden powers in it. very powerful The serpent has mystical and formidable alchemy that influences the beliefs of human beings. The serpent is therefore bound and appears as a symbol of the way of life of the people of Isan in the Mekong River Basin for hundreds of years. in terms of agricultural rituals, art, and architecture As can see many Naga statues were built along the Mekong River, such as the seven-headed Phaya Srisattanakara statue. Nakhon Phanom Province Father Pu Phaya Anantanakharat Shrine Under the second Thai and Lao Friendship Bridge Mukdahan Province Statue of Phaya Sri Puchong Mukdanakharat at Kaeng Krabao Mukdahan Province Naga Chaiyan statue at Thai temple Nong Khai Province As an example, it can be seen that the belief in the Naga has been associated with people in the Mekong River basin for a long time.

Keywords: Phayanaga, Belief, Northeastern society, Mekong region

บทนำ

แม่น้ำโขงเป็นหนึ่งในแม่น้ำสายสำคัญที่มีต้นกำเนิดมาจากทางตอนเหนือของทิเบตในประเทศจีนจากการละลายของน้ำแข็งและหิมะจากแนวเทือกเขาหิมาลัย แม่น้ำโขงไหลผ่าน 6 ประเทศ ได้แก่ ประเทศจีน ลาว พม่า กัมพูชา เวียดนาม และประเทศไทย ซึ่งไหลผ่านเข้ามาในประเทศไทยที่สามเหลี่ยมทองคำในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และไหลผ่านลงมาสู่จังหวัดเลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม อำนาจเจริญ และอุบลราชธานีตามลำดับ (อัยยริน มั่นคง และ อริตา รัชธานี, 2560 น. 4) ซึ่งในแถบแม่น้ำโขงนี้ยังมีความเชื่อเรื่องพญานาคที่เป็นอีกหนึ่งในบรรดาความเชื่อพื้นฐานที่โดดเด่นของผู้คนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงที่เชื่อว่าพญานาคนั้นอยู่ในโลกใต้บาดาลอันศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลให้ฝนตกลงในทั้งจักรวาลประกอบไปด้วยมหาสมุทร โลก และป่าหิมพานต์ (กนกนุช ศิวนาถภูธน์, 2564) โดยความเชื่อของคนอีสานแถบลุ่มแม่น้ำโขงเกี่ยวกับพญานาคส่วนใหญ่จะเชื่อว่าพญานาคเป็นสัตว์กึ่งเทพมีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์สิทธิ์สามารถเนรมิตร่างกายเป็นมนุษย์ชายและหญิงได้ ทั้งยังมีความเชื่อว่าพญานาคนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งสายน้ำ (จิตติมา พุทธธรรณภาและคณะ, 2562 น. 944) โดยเฉพาะพญานาคที่อยู่ในพื้นที่ที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ซึ่งมีหลักฐานที่สะท้อนความเชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับพญานาคมาตั้งแต่สมัยทวารวดี วัฒนธรรมขอมสมัยลพบุรี จนถึงล้านช้าง นอกจากนี้พญานาคยังสัมพันธ์กับรูปแบบสังคมเกษตรกรรมในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ คือ ความอุดมสมบูรณ์ มีตำนานและหลักฐานที่แสดงให้เห็นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคในหลายแง่มุมของความเชื่อ คือ มีต้นกำเนิดความเชื่อเรื่องพญานาคที่อินเดียได้ โดยในสมัยที่ยังไม่มีการเผยแผ่ศาสนา มีการบูชาตามลัทธิความเชื่อต่าง ๆ จากภูมิภาคที่เป็นป่าทึบ มีสัตว์ร้ายงูพิษชุกชุม จึงเกิดลัทธิที่นับถืองูเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้กล่าวถึงพญานาคในตำนานนาคราชผู้เป็นบัลลังก์ของพระวิษณุ ฤๅษีเกษียรสมุทร ซึ่งปรากฏในมหากาพย์เรื่องรามเกียรติ์ตอนที่เทวดาและอสูรต้องการทำพิธีกวนเกษียรสมุทรเพื่อความเป็นอมตะของตน โดยใช้พญานาคเป็นเชือก พญานาคในตำนานนาคราชจึงเป็นต้นตระกูลของพญานาคทั้งหมดและเชื่อว่าพญานาคเป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์อันศักดิ์สิทธิ์ สังกัดได้จากราวบันไดที่ทางเข้าปราสาทหินของอารยธรรมขอม ขณะที่ในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา ในพระอรุณ

กถาจำมเปยยชาตคกขุททกนิกายชาตค เล่ม 3 ภาค 7 มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาว่า พระองค์ทรงเคยเกิดเป็นพญานาคที่ตั้งจิตมั่นต่อพุทธภูมิ และในวินัยปิฎกมหาวรรคก็ได้ กล่าวถึง พญามุจจลินทนาคราชไว้ว่าขณะที่พระพุทธเจ้าทรงเสวยวิมุตติสุข ฝนตกพรำเจือด้วยลมหนาวตลอด 7 วัน พญามุจจลินทนาคราชจึงออกจากที่อยู่ของตนได้แหวกวงพระกายพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยขนด 7 รอบได้แผ่พังพานใหญ่เหนือเศียรเพื่อเป็นที่กำบัง เมื่อครบ 7 วันอากาศปลอดโปร่งแล้วจึงจำแลงรูปตนเป็นมนุษย์และกราบนมัสการสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (เกษิกา ชาติชายวงศ์, 2558 : 63-64) ฉะนั้นความเชื่อเรื่องพญานาคจึงผูกพันและปรากฏเป็นสัญลักษณ์อยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งในด้านพิธีกรรมการเกษตร ศิลปะ และสถาปัตยกรรม ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าการสร้างรูปปั้นพญานาคอยู่ริมแม่น้ำโขงหลายแห่ง เช่น รูปปั้นพญาศรีสัตตนาคราช 7 เศียร จังหวัดนครพนม ศาลพ่อปู่พญานาคันตนาคราชใต้สะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 2 จังหวัดมุกดาหาร รูปปั้นพญาศรีภุขงค์มุกดาหารนาคราช ที่แก่งกะเบา จังหวัดมุกดาหาร รูปปั้นนาคชัยยัญ ที่วัดไทย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องพญานาคของคนในสังคมอีสานเขตลุ่มน้ำโขง เป็นความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่ก็ยังมีผู้ที่พยายามจะเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เหล่านั้น แม้กระทั่งการบูชาสัตว์ประเภทต่าง ๆ เป็นต้นว่าสัตว์เหล่านั้นอยู่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ พญานาคหรืองูเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีมนุษย์ให้ความเคารพนับถือบูชามาเป็นเวลานาน โดยเห็นว่ากายภาพของพญานาคมีลักษณะแตกต่างกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ กล่าวคือเป็นสัตว์ที่มีพิษเหมือนมีอำนาจซ่อนเร้นอยู่ในตัวของพญานาค พญานาคจึงมีความขลังที่ลึกลับน่าเกรงขามมีอิทธิพลต่อความเชื่อของมนุษย์ว่าเมื่อไรมนุษย์ทำให้พญานาคพึงพอใจพญานาคก็จะไม่ทำร้ายมนุษย์ (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ, 2542 : 1) และความเชื่อกระแสเรื่องพญานาคยังก่อให้เกิดพลวัตทางสังคมใหม่ คือ การก่อให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ทางการท่องเที่ยววิถีชีวิตเศรษฐกิจของคนในสังคมท้องถิ่นอีกด้วย (สุชาติ บุษย์ชฎานนท์, 2560 น. 43-61)

ดังนั้น ผู้เขียนบทความนี้จึงมีความสนใจที่จะค้นคว้าศึกษาเรื่อง “พญานาค : ความเชื่อของคนในสังคมอีสานเขตลุ่มน้ำโขง” ว่าพญานาคเกี่ยวข้องกับสังคมอีสานอย่างไรและเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจอ่านบทความนี้

แนวคิดความเชื่อของมนุษย์

ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อ เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ซึ่งมนุษย์ได้สัมผัสผ่านอายตนะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งอันเป็นต้นเหตุของความเชื่อ เมื่อเกิดการบ่มเพาะความเชื่อ โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้สัมผัสเป็นประจำช่วย ให้ความเชื่อเจริญเติบโต เกิดเป็นรูปสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงก่อเกิดความเชื่อทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม (นันทนา ชุนภักดิ์, 2530 น. 246) ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทั้งด้านดีและ ด้านร้าย คนเราจึงมีทั้งความเชื่อและความไม่เชื่อเป็นของคู่กัน การจะกำหนดให้คนเชื่ออย่างเดียวกันเป็นไปได้ ยาก ความเชื่อจึงแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ ความเชื่ออย่างมีเหตุผลและความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผล ความเชื่อด้วย ศรัทธาและปัญญาของตน ความเชื่อไม่คลอนแคลน ความเชื่อในโลกุตระธรรม เป็นความเชื่ออันยอดเยี่ยม เพราะจะนำพาบุคคลที่เชื่อให้เข้าถึงนวลโลกุตระธรรม คือ มรรคผลและนิพานอันเป็นความเชื่อขั้นสูงสุด อย่างไรก็ตามความเชื่อมักเกิดจากความคิดคำนึงว่าสิ่งนี้ดีสิ่งนั้นไม่ดี จะต้องส่งผลกระทบเช่นนั้นแล้วจะเป็นเช่นนี้ ความเชื่อที่ปรากฏเป็นข้อห้าม ย่อมเป็นสิ่งท้าทายต่อสติปัญญาของมนุษย์ผู้นำสมัย หากศึกษาอย่างถ่องแท้จะทราบเจตนาธรรมของบรรพบุรุษถึงข้อห้ามต่าง ๆ นั้นทรงคุณค่าเพียงใด ความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้ และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้นก็จะมีกระทำการสิ่งต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาเช่นเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาลให้เกิดขึ้น (दनัย ไชโยธา, 2538 น. 49)

ความเชื่อในพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีผลต่อสภาพจิตใจและมีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรม การกระทำต่าง ๆ ในทิศทางของความเชื่อนั้น เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่

ในกลุ่มคนและในกลุ่มพื้นที่ พลังความเชื่อมีผลต่อความศรัทธาที่มีระดับตั้งแต่ไม่มากนัก จนถึงขั้นมากชนิดที่ยอมเสียสละทุกอย่างได้รวมถึงยอมตายเพื่อ ปฏิบัติตามความเชื่อ นั้น (พระครูใบฎีกาหัตถ์ สติ กิตตินนโท, 2563) กล่าวว่า ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึก ว่าไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติเมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตราย ต่อชีวิต และทรัพย์สินของมนุษย์และเมื่อมนุษย์หาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้จึงเกิดความคิด ว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไปและสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่ สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึก ว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ ภูตผีปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น สอดคล้องกับแนวคิดของ (ลัญจกร นิลกาญจน์, 2562) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึก ที่ฝังลึกอยู่ในความคิดของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งที่มีอิทธิฤทธิ์ มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีผลต่อ พฤติกรรมที่แสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ความเชื่อจึงมีมาตั้งแต่เริ่มมีมนุษยชาติแล้ว ค่อย ๆ พัฒนามาเป็นระบบความเชื่อที่ชัดเจน เป็นเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ (Super naturalism) ที่มีอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์และยอมรับในพลังอำนาจด้วย การเคารพบูชา การประกอบพิธีกรรม และประเพณีปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบกติกาที่เห็น ว่าเหมาะสมกับความเชื่อ นั้น และสอดคล้องกับแนวคิดของ (สุประวีณ์ แสงอรุณเฉลิมสุข , 2559) ได้กล่าวว่า ความเชื่อเหนือธรรมชาติหรือความเชื่อในอำนาจของสิ่งที่ไม่มีตัวตน ว่ามนุษย์ในสมัยก่อนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของธรรมชาติและ ปราภฏการณ์ ตามธรรมชาติ มักจะเกิดความรู้สึกกลัวเมื่อประสบกับสภาพการณ์ที่เกิดไฟไหม้ป่า เกิด น้ำท่วม ฝนแล้ง เกิด โรคระบาด หรือเกิดสุริยุปราคา ฯลฯ และเกิดความรู้สึกพิงพอใจ เมื่อประสบกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ ธัญญาหารในแต่ละรอบปี ยังมีความ เชื่อว่าปราภฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาตินั้นเป็นผลที่มาจากกระทำของ สิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์แล้วสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ก็จะบันดาลให้มนุษย์ประสบกับ เคาระห์กรรมหรือภัยพิบัติต่างๆ

สรุป ความเชื่อของมนุษย์ เป็นพลังที่อยู่ในบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งที่เคารพ นับถือตามความเชื่อของตน ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่มีรูปร่าง ไม่มีบุคลิกภาพ แต่เชื่อว่ามีความสามารถควบคุมบังคับสิ่งต่าง ๆ ได้ และสามารถอยู่ใน สิ่งของอยู่กับคนได้ สิ่งของหรือคนที่มีสิ่งที่มีพลังอำนาจนั้นอยู่ด้วยจะกลายเป็นของคลัง

ของศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นการทำพิธีเสกอันเชิญพลังอำนาจนั้นมาอยู่และต้องดูแลของสิ่งนั้น โดยไม่ฝ่าฝืนข้อห้ามต่าง ๆ ตามความเชื่อ เพราะพลังอำนาจนั้นอาจจะจางหายไปหรือหนีออกไปจะทำให้ความขลังหายไป บุคคลที่ครอบครองจะต้องเคร่งครัดต่อการปฏิบัติตนต่อข้อห้ามและปฏิบัติตามข้อกำหนดตามความเชื่อนั้น พลังอำนาจจึงจะคงอยู่ การที่พลังอำนาจยังคงมีความขลัง จึงจะสามารถนำมาซึ่งคุณประโยชน์หรือช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

ความหมายหมายของพญานาค

คำว่า “นาค” หมายถึง เฉพาะนาคที่เป็นงูและนาคที่เป็นสัตว์ทิพย์มีฤทธิ์เกิดในวิมานที่จัดเป็นสุคติที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานาคได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) นาคบริวาร และ 2) ราชานาค เรียกกันว่า พญานาค ดังนั้น คำว่า นาค จึงเป็นคำกลาง ๆ ถ้าจะมุ่งถึงนาคที่เป็นพระราชานาคทั้งหลายโดยมากคัมภีร์จะใช้คำว่า นาคราชา หมายถึง จอมแห่งนาคหรือนาคที่เป็นพระราช โดยที่พญานาคเหล่านี้จะอยู่ภายใต้การปกครองของพญานาควิรูปักษ์ (พระวินัย ธรรมะวงและคณะ, 2564 น. 67-89) ส่วน (วิเชียร นามการ, 2554 น. 5) ได้อธิบายถึงพญานาค คือ สัตว์ทิพย์กึ่งเทพที่สามารถแปลงร่างได้ ซึ่งมีความหมายสองนัยยะ นัยยะแรก พญานาค หมายถึง สัตว์ที่สามารถแปลงร่างเป็นมนุษย์ได้ นิสัยดุร้าย มีฤทธิ์มาก สามารถผสมพันธ์กับสัตว์ประเภทอื่นได้ นัยยะที่สอง นาคหรือพญานาคในทางพระพุทธศาสนา คือ ความประเสริฐ ไม่มีบาป เป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์กว่าสัตว์อื่นทั้งหลาย มีศรัทธาแรงกล้ารักษาศีลอุโบสถ มีวิริยะความเพียร เป็นผู้ที่พร้อมจะเข้าถึงความเป็นผู้หลุดพ้นจากความทุกข์ ทั้งนี้ (พิเชษฐ สายพันธ์, 2539) ได้กล่าวถึงเรื่อง “นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย” เสนอว่า สัญลักษณ์นาคเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมีค่าที่ปรากฏในเกือบทุกแง่มุมของชีวิตชาวลุ่มน้ำโขงและสามารถจัดนาคออกได้ 5 ประเภท มีความหมายดังนี้ (1) นาคผู้เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ (2) นาคในฐานะเจ้าที่เจ้าทาง (3) นาคผู้ให้กำเนิดและผู้ทำลายเมือง (4) นาคในฐานะผีบรรพบุรุษตามระบบการสืบสายตระกูลทางแม่ (มาตุพงศ์) และ (5) นาคผู้สะสมธรรมเพื่อบรรลุพุทธิภาวะ นอกจากนี้ (จิตร ภูมิศักดิ์, 2540 น. 17) ยังได้

อธิบายเรื่องความหมายของชื่อนาคไว้ในหนังสือความเป็นมาของคำสยามไทย ลาว และ กัมพูชา สรุปความว่า พวกนาคเป็นชนส่วนน้อยทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียติดพรมแดน พม่า ณ. บริเวณเทือกเขานาคเดิมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐอัสสัม แต่ชาวนาคได้ต่อสู้จน รัฐบาลอินเดียนยอมให้จัดตั้งขึ้นเป็นรัฐนาค (Nagaland) ในปี พ.ศ. 2507 และ (เสฐียร โกเศศ, 2511) กล่าวว่า แต่เดิมนาคมีประเพณีล่าหัวมนุษย์ ชาวอารยันในครั้งโบราณ จึงเหยียดหยามดูถูกพวกนาคมาก ถือว่าเป็นมีลักษณะ คนป่าเถื่อน คำเรียกนาคก็ สันนิษฐานว่ามาจากภาษาอัสสัมเขียนว่า naga ออกเสียงว่า “นอค” แปลว่า เปลือย หรือ แก้วฟ้า หรือสันนิษฐานในอีกทางหนึ่งว่าเป็นคำที่มาจากภาษาฮินดูสถานี คือ นัค (nag) แปลว่า คนชาวเขา

จากนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายมาดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า “พญานาค” ในมุมมองทางพุทธศาสนา คือ พญานาคเป็นสัตว์ทิพย์กึ่งเทพที่สามารถ แปลงร่างได้ มีอิทธิฤทธิ์ เป็นสัตว์ประเสริฐ ไม่มีบาป เป็นผู้มั่งคั่งบริสุทธ์กว่าสัตว์อื่น ทั้งหลาย ส่วนคำว่า “นาค” ในทางโลก คือ นาคเป็นชนส่วนน้อยทางตะวันออกเฉียง ใต้ของอินเดียติดพรมแดนพม่า เป็นคนป่าเถื่อน สันนิษฐานว่าบริเวณเทือกเขานาคเดิมเป็นส่วน หนึ่งของรัฐอัสสัม

ความเชื่อการกำเนิดของพญานาค

การกำเนิดของพญานาคในพระพุทธศาสนานั้น กล่าวถึง พญานาคที่มีเชื้อสาย ของสุกีนาคราชหรือนาคสุเนมิ ผู้เป็นพี่ชายคนโตของสุกีนาคราชในเรื่องขีมุตวานะ ได้ กล่าวถึงนาคทั้งหลายเป็นลูกของนางกัทธูและยังได้เล่าถึงการที่นาคต้องตกเป็นอาหาร ของครุฑในเรื่องมหาภารตะในปัญจตันตระ (พีรพล พิสนุพงศ์, 2510 น. 179) ในสุทธก สุตตรกล่าวถึงพญานาคว่ามีกำเนิด 4 อย่าง คือ (1) เกิดในฟองไข่ เรียกว่า อัณฑชะ (2) เกิดในครรภ์ เรียกว่า ชลาพุชะ (3) เกิดในที่หมักหมม เรียกว่า สังเสทชะ และ (4) เกิด แล้วโตนที่ เรียกว่า โอบปาติกะอีกพระสูตรหนึ่งคือ “हितสูตร” ได้แบ่งพญานาคใน กำเนิดทั้ง 4 ดังกล่าวออกเป็น 4 ตระกูล คือ (1) ตระกูลวิรูปักชะ เป็นพญานาคที่มีผิว กายเป็นสีทองคำ (2) ตระกูลเอราปักชะ มีผิวสีเขียว (3) ตระกูลฉัพยาปุตตะ มีผิวสีรุ้ง (4) ตระกูลกัณหาโคตมะ มีผิวสีดำ พญานาคในคัมภีร์สันสกฤตนั้น ถือกำเนิดมาจากนางกัทธู

และพระกัศยพราหมณ์ฤๅษี และนางกัทรุณั้น อาจมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่านางสุรสา ลักษณะการกำเนิดนั้น มีลักษณะเป็นสัตว์ คือ เกิดจากฟองไข่และจำนวนที่เกิดมาแต่ละครั้งนั้นเป็นจำนวนมาก ดังเช่น นางกัทรุได้ให้กำเนิดลูกเป็นครั้งแรกถึง 1000 ตัว พยานาคในคัมภีร์บาฬี พระพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุและปัจจัยที่บุคคลเมื่อตายไปแล้วกำเนิดเป็นพยานาคไว้ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรคานาคสังยุตต์นาคทั้ง 4 ประเภท คือ อัญตะชะ ชลาพุชะ สังเสทชะ และอุปาทิกะ ล้วนกำเนิดด้วยอำนาจบุญ ได้แก่ การบริจาคทาน และการตั้งปรารถนาอย่างแรงกล้าของอดีตชาติว่า เมื่อตนตายไปแล้วขอให้'ได้เกิดเป็นนาค จัมเปยยชาตค สังขปาลชาตค วิธูรชาตค ก็ได้แสดงคติเกี่ยวกับการกำเนิดของนาคไว้ คล้ายกันว่าบุคคลที่ปรารถนาในกำเนิดนาคเมื่อสิ้นชีวิตแล้วก็จะได้ไปบังเกิดเป็นนาคอยู่ในนาคพิภพอันสวยงาม

พยานาคเป็นชาติภพอีกชั้นหนึ่งที่มีความละเอียดและพิเศษกว่าสัตว์โลกหรือภูตทั่วไป คือ มีสภาวะเป็นทิพย์ มีกำเนิดในลักษณะเดียวกับเทวดาเป็นการเกิดแบบที่เรียกว่า โอปาทิกะ โดยมีบุพกรรมเป็นตัวกำหนด ภพภูมิของพยานาค คือ หนึ่งในภพภูมิของเทวดา ซึ่งมีอยู่ 16 ชั้น ดังที่ปรากฏในบทสวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตรตั้ง โดยแบ่งเป็นกามาวจรภพ 6 ชั้น และอกามาวจรภพ 10 ชั้น เหตุที่แบ่งออกมาเป็น 2 กลุ่ม ก็เพราะว่าทั้ง 2 กลุ่ม มีความแตกต่างกัน คือ กลุ่มแรกที่มี 6 ชั้นนั้นเป็นภพภูมิที่ยังติดอยู่ในสุขยังเสพยาภพ ส่วนกลุ่มหลังที่มี 10 ชั้นนั้น ไม่ติดอยู่ในกามแล้ว เรียกว่า กามาวจรภพ เป็นภพภูมิของเทวดาชั้นต่ำ ส่วนอกามาวจร เป็นภพภูมิของเทวดาชั้นสูง 6 ชั้นของกามาวจรภพ มีดังนี้ (1) ภูมมานัง (ชั้นต่ำสุด) (2) จาตุมะหาราชิกา โดยมีชั้นละเอียดกว่าซ้อนอยู่อีกชั้น เรียกว่าจาตุมะหาราชิกานัง แต่ก็คือว่าเป็นชั้นที่ 2 ด้วยกัน (3) ดาวะติงสา เรานิยม เรียกชั้นนี้ว่า ดาวติงส์ จนถึงชั้นเปรียบเทียบกับมีความสุขเหมือนชั้นสวรรค์ชั้นดาวติงส์ และในชั้นนี้ยังมีรายละเอียดเข้าไปอีก คือ ดาวะติงสานัง (4) ยามา ก็มีซ้อนกันอีกชั้นหนึ่งที่ละเอียดกว่า คือ ยามานัง (5) ตุสิตา ที่เรียกว่าสวรรค์ชั้นดุสิต ก็ยังมีที่ละเอียดเข้าไปอีก คือ ตุสิตานัง (6) นิมมานะระตี ซึ่งละเอียดประณีตเข้าไปอีกเป็นนิมมานะระตีนี้ ประระนิมิตะวะสะวัตตี และปะระนิมิตะวะสะวะตีนี้ กล่าวคือ 6 ชั้นภพภูมิแรกนี้เป็นภูมิของเทวดาชั้นหยาบ จากชั้นที่ 7 ขึ้นไปเป็นชั้นละเอียด และสูงกว่าจนถึงชั้นสุดท้าย คือชั้นที่ 16 ที่เรียกว่าชั้นอะกะนิฏฐะกา รวมแล้วเรียก 10 ชั้นนี้ว่าชั้นพรหม

หรือสวรรค์ชั้นพรหม ส่วน 6 ชั้นแรกเป็นชั้นต่ำ และไม่ถือว่าเป็นพรหม ภพภูมิของ พญานาค นั้นอยู่ชั้นแรกสุด คือ ชั้นภุมมานัง ซึ่งไม่มีความโลภ แต่ยังมีราคะและโทสะ พญานาคจึงมีทั้งคุณและโทษอยู่ในตัวภพภูมิ ชั้นภุมมานัง ยังคงเป็นภพภูมิของเทวดาที่มี ทิพย์อำนาจเหนือธรรมดา และอยู่ใกล้ขีดภพภูมิของมนุษย์มากที่สุด แหล่งกำเนิดของ พญานาค มีทั้งบนบกและในน้ำ เรียกตามพระไตรปิฎกว่า “ถลชะ” เกิดบนบก และ ชล ชะ เกิดในน้ำ กำเนิดพญานาคในแบบอุบัติขึ้นเอง ที่เรียกว่า แบบโอปปาติกะนั้น เกิดได้ ทั้งบนบกและในน้ำ คือ นอกจากจะอาศัยบุญกรรมเป็นตัวกำหนดแล้วยังอาศัยสัญญา เป็นตัวพาให้เกิดด้วย พญานาคที่เกิดบนบกและในน้ำ มีการดำเนินชีวิตเหมือนกัน คือ เป็นไปด้วยอำนาจทิพย์สุดแต่จิตปรารถนา โดยมีเรือนกายที่ประกอบด้วยธาตุ 3 คือ ธาตุ น้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ สามารถไปไหนมาไหนได้ทุกที่และเสวยสมบัติทิพย์เหมือนเทวดา สรุปลง การกำเนิดของพญานาคในทางพระพุทธศาสนาในสุทธกสูตรได้อธิบายถึงพญานาค ว่ามีกำเนิด 4 อย่าง คือ (1) อัณฑชะ เกิดในฟองไข่ (2) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ (3) สังเสท ชะ เกิดในที่หมักหมม และ (4) โอปปาติกะ เกิดแล้วโตทันที

ความเชื่อพญานาคในสังคมอีสานเขตลุ่มน้ำโขง

มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มากมายทั้งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและ สิ่งไม่มีชีวิต ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตที่สำคัญเรื่องหนึ่ง คือ ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ อันเป็นความเชื่อประเภทหนึ่งที่พบว่ามีอยู่ในหลายสังคม ซึ่งแต่ละสังคมอาจมีความ เชื่อเกี่ยวกับสัตว์มงคลที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์เลื้อยคลานที่ มนุษย์ในหลายสังคมมีความเชื่อในเรื่องดังกล่าวมาเป็นเวลานานหลายร้อยปี และความ เชื่อว่างูเป็นสัตว์เลื้อยคลานประเภทหนึ่งที่มีพิษเป็นอันตรายต่อชีวิตมนุษย์ ด้วยความ กลัวเรื่องงูจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเชื่อและการนับถือบูชาเพื่อเป็นขวัญ กำลังใจ อันสามารถกล่าวได้ว่า “เพราะความเชื่อจึงก่อให้เกิดการบูชา” ภายใต้ความเชื่อ ว่าเมื่อทำให้งูเกิดความพอใจ งูจะได้คุ้มครอง และไม่ทำร้ายร่างกาย ต่อมาความเชื่อ ดังกล่าวได้ถูกนำไปเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาทำให้เกิดเป็นเรื่องราวของงูที่ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์และเรื่องราวของศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนา พุทธ และศาสนาคริสต์ เป็นต้น (นพพล จันทร์กระจ่างแจ้ง และ ศิริวรรณ เรื่องศรี,

2563 น. 165-179) โดยเฉพาะคติความเชื่อของคนอีสานเขตลุ่มน้ำโขงที่มีความเชื่อว่า พญานาคมีจริง คือ เป็นพวกกายทิพย์กึ่งเทพและสัตว์เดรัจฉาน มีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดานภาพ ยิ่งนัก สามารถเนรมิตร่างกายเป็นมนุษย์ชาย-หญิงและสัตว์อื่นตามสภาวะเหตุการณ์นั้น ๆ ได้

จากการได้ฟังเรื่องพญานาคจากผู้มีประสบการณ์ที่ท่านรู้และได้สัมผัสด้วยตนเองว่า พญานาคมีจริง คือ ได้ปรากฏมีพญานาคนำเงินและสมบัติมามอบให้เป็นทุนสร้างโบสถ์ วิหาร หลายครั้ง ซึ่งลักษณะการมาปรากฏตัวนั้น จะแปลงกายเป็นมานพหนุ่ม พร้อมบอกความประสงค์ แล้วก็ลากลับไป พญานาคจะไม่ค่อยพูดมากสำเร็จวัตถุประสงค์แล้วก็จะลากลับทันที การสังเกตว่าใครเป็นมนุษย์หรือพญานาคแปลงกายมาจะมีข้อสังเกต คือ พญานาคแม้จะแปลงกายเป็นมนุษย์มาแต่ที่ไม่เปลี่ยนแปลง คือ ดวงตาสีแดงที่ต่างจากมนุษย์และมีความสงบเสงี่ยม นอบน้อม ต่อพระสงฆ์หรือผู้ทรงศีล ครั้งที่ลากลับไปก็จะถอยหลังไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งหายลับไปในที่สุด ที่บริเวณแก่งอาฮง หรือที่เรียกว่าสะดือแม่น้ำโขง มีผู้พบเห็นสิ่งประหลาดมองห่างจากเรือประมาณ 1 กิโลเมตรจะมีสิ่งหนึ่งคล้ายต้นตาลขนาดใหญ่ ไม่มีใบโผล่ขึ้นมาจากน้ำประมาณ 2 เมตร มีละออง น้ำเป็นฝอยโดยรอบ ต้นตาลนั้นสีดำมัน แต่เมื่อเดินเรือเข้าไปใกล้ ๆ จะไม่มีอะไร ทำให้ผู้คนที่เดินทางตามลำน้ำเกิดความเชื่อสิ่งที่โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำนั้น คือ พญานาคเมื่อใครผ่านบริเวณนี้ก็จะนำหมากพลู เหล้าขาว โยนลงไปใต้น้ำเพื่อเป็นการเช่นไหว้เจ้าแห่งน้ำ บางวันที่แก่งอาฮงมีผู้เห็น บางอย่างลักษณะเหมือนงูขนาดใหญ่ว่ายน้ำข้ามจากฝั่งไทยไปยังฝั่งลาว ในลักษณะตรงน้ำผุดขึ้น เป็นฟองเคลื่อนไปเรื่อย ๆ จนถึงฝั่งลาว บางครั้งที่บริเวณริมฝั่งโขงจะเห็นรอยการคืบคลานคล้ายการเลื้อยของงูขนาดใหญ่ ซึ่งคนส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นรอยพญานาคไปสักการะพระพุทธรูปปางไสยาสน์องค์หนึ่งที่ริมแม่น้ำโขง ในวันขึ้น 15 ค่ำ จะได้ยินเสียงไม่ใช่เสียงมนุษย์มาชุมนุมกันคล้ายทำพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งได้ยินแต่เสียงไม่มีตัวตน การเคลื่อนที่ของฟองใต้น้ำ รอยประหลาดที่เกิดขึ้นตามริมฝั่งโขง รอยประหลาดบนหน้ารถของชาวบ้านที่จอดหน้าวัดไทย อำเภอน้ำโพธิ์ จังหวัดหนองคาย รอยเหมือนสัตว์เลื้อยคลาน เป็นรอยขนาดใหญ่ขึ้นทั่วหลังคารถ และบางรอยก็เกิดขึ้นตามริมฝั่งแม่น้ำโขง อีกเหตุการณ์หนึ่งที่มีผู้พบเห็นคือ ภาพของสิ่งมีชีวิตลักษณะลำตัวยาว ๆ ที่คาดว่ามียาวหลายตัว เล่นน้ำอยู่กลางลำน้ำโขง

ใกล้เคียง ๆ กับพระธาตุกลางน้ำ (พระธาตุกลางน้ำจะมองเห็นองค์พระธาตุเฉพาะฤดูแล้ง) ซึ่งเหตุการณ์ มีผู้ให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก และเชื่อกัน ว่าเป็นเหตุการณ์ที่พญานาค ขึ้นมานมัสการพระธาตุกลางน้ำ ความเชื่อของชาวลำน้ำโขงว่าในแม่น้ำโขงมีเทพอาศัยอยู่ และบ่อยครั้งที่ชาวลุ่มน้ำโขงต้องเสียชีวิตลงในระหว่างการเดินทางน้ำ และเชื่อว่าเขากระทำผิดต่อเทพแห่งสายน้ำ หรือเจ้าแม่สองนาง คือ ฐ 1 คู่ ตามริมฝั่งแม่น้ำโขงจึงได้มีการสร้างหอเจ้าแม่สองนางเอาไว้ เพื่อเซ่นไหว้เจ้าแม่ก่อน ที่ห้วยน้ำเปมีผู้เห็นสัตว์ชนิดหนึ่งมี ลักษณะคล้ายงูกำลังว่ายน้ำ ลักษณะมีหงอนที่ส่วนหัว และดวงตาสีแดงมีขนาดเท่าไข่ไก่ งูนั้นมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 20 เซนติเมตร ว่ายน้ำเล่นม้วนตัวเป็นวงกลมบ้าง เหยียดตัวยาว เป็นเส้นตรงบ้าง ประมาณ 10 นาที ก็จมหายลงไปใต้น้ำทุกอย่างก็สงบลงสู่สภาวะปกติ ซึ่งทำให้ผู้พบเห็นเชื่อว่าเป็นพญานาค และได้มีการขอมาด้วยเครื่องเซ่นไหว้ที่บริเวณนี้ส่งผลทำให้คนในชุมชนหมู่บ้านน้ำเปเกิดความสงบสุข มีอาหารอุดมสมบูรณ์และไม่เคยได้รับอันตรายทางน้ำนี้เลย ที่หมู่บ้านปลาปากดงอีนาเกิดรอยแยกตัวของผิวน้ำขึ้น เมื่อ 20 มีนาคม 2554 ได้มีผู้ถ่ายภาพรอยถนนแยกไว้ เมื่อนำมาเปิดดูพบภาพประหลาด คล้ายเกล็ดหลังของพญานาคปรากฏ อยู่จึงได้นำภาพ แจกจ่ายให้คนดูทุกคนต่างยืนยันว่าเป็นภาพพญานาคที่กำลังโผล่ตัวส่วนหลังขึ้นมาให้เห็นเป็นเหตุให้เกิดการแยกตัวของถนนภายหลังคนในชุมชนหมู่บ้านปลาปากดงอีนาได้ทำพิธีเซ่นไหว้ที่เชื่อว่าเป็นพญานาคนี้ไปสถิตย์ที่ศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน เมื่อ 19 สิงหาคม 2554 ที่บึงโขงหลง ได้มีประชาชนที่รู้ข่าวนับพันคนได้มารอชมการปรากฏตัวของพญานาคชื่อว่าปู่ฮือฮือจนถึงเวลาประมาณบ่าย 3 โมง ทุกคนได้เห็นสิ่งหนึ่งคล้ายงูใหญ่ ความยาวประมาณ 10 เมตร ขึ้นมาว่ายน้ำอยู่น้ำกลางบึงโขงหลงนานประมาณ 2 นาที ทำให้ผู้ที่ไปรอชมต่างก็เชื่อว่าเป็นพญานาค ที่วัดปางค์สีด้า อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา มีญาติโยมที่มาปฏิบัติธรรมพบพญานาคจำแลงกายเป็นงูตัวเล็กขนาดหัวแม่เท้า ตัวสีเขียว มีหงอนสีแดง ปากสีแดง ในบริเวณ โดยรอบศาลาการเปรียญ พญานาคเหล่านี้อยู่ในพวก สัมมาทิฎฐิ ชอบฟังธรรมและรักษาศีลอุโบสถ นิสสัยดีไม่ดุร้ายและไม่ทำร้ายใคร การจำแลงกายเป็นงูเล็กนี้ก็เพื่อไม่ให้ผู้พบเห็นเกิดความตื่นกลัวเกิดความไม่สงบในการปฏิบัติธรรม และกระแสนพญานาคในฐานะผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ส่งผลให้สังคมไทยตื่นตัวเข้าวัดฟังธรรมมากขึ้น (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, 2551 น. 91-100)

สรุป ความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมอีสานเขตลุ่มน้ำโขง เป็นความเชื่อที่ว่านาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่ปกป้อง คุ้มครอง ดูแลผู้คนและทรัพยากรลุ่มแม่น้ำโขงให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นกลไกควบคุมสังคมให้ดำรงอยู่อย่างปกติสุข ซึ่งความเชื่อเรื่องนาคได้สะท้อนผ่านเรื่องเล่าและพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนลุ่มน้ำโขงมาอย่างช้านาน

บทสรุป

ความเชื่อของคนในแถบลุ่มน้ำโขงเกี่ยวกับพญานาคนั้น เชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ และความอุดมสมบูรณ์ในทางสังคมเกษตรกรรม รวมถึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการเชื่อมโยงโลกของมนุษย์ไปสู่สวรรค์ผ่านงานสถาปัตยกรรมในศาสนสถาน สรุปภาพรวมของความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคได้ดังนี้ (1) ความเชื่อเรื่องนาคมีอิทธิฤทธิ์ มีพลังอำนาจมาก สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เช่น ตำนานบุญบั้งไฟ ตำนานเมืองลุ่มท้าวผาแดงนางไอ่ ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค และการปรากฏรอยพญานาคตามสถานที่ต่าง ๆ (2) ความเชื่อเรื่องนาคศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องภริยทัตชาตก จัมเปยชาตก ปุณณชาตก สังขपालชาตก พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และจิตรกรรมเล่าเรื่องตอนนาคแปลงกายเป็นมนุษย์เข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนา (3) ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรม จะเห็นได้จากความเชื่อเกี่ยวกับนาคที่เป็นผู้เฝ้ารักษาสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา นาคที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ และประเพณีการบวชในพระพุทธศาสนา (4) ความเชื่อเรื่องนาคเป็นผู้ปกป้องรักษาสถานที่สำคัญหรือบ้านเมือง (5) ความเชื่อเรื่องนาคมีรูปลักษณะคล้ายงูใหญ่และมีรูปลักษณะที่ท่อนบนเป็นมนุษย์ท่อนล่างเป็นงูใหญ่ (6) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมมีความเชื่อเกี่ยวข้องกับนาคให้น้ำ สามารถบันดาลให้เกิดฝนและแหล่งน้ำต่าง ๆ เช่น เกิดแม่น้ำโขง แม่น้ำน่าน ตลอดจนเปลี่ยนเส้นทางการไหลของแม่น้ำกก การมีประเพณีบุญบั้งไฟ และการไหลเรือไฟ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กนกนุช ศิวนาถภูธน์. (2564). พญานาค : ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในคำชะโนด. สืบค้นเมื่อ 30 สิงหาคม 2565. จาก <https://far.kku.ac.th/img/files/pdf/posters2021/FAR420.pdf>.
- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. (2551). ความเข้าใจเกี่ยวกับมโนทัศน์ : ภาพรวมจากการสังเคราะห์. วารสารคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 5(1), หน้า 91-100.
- เกณิกา ขาดิชาวงค์. (2558). การจัดการความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอีสานและสิ่งที่ควรทบทวนใหม่. วารสารพื้นถิ่นโขง ซีมูล. 1(1), หน้า 63-64.
- จิตติมา พุทธธรรณภา. (2561).: ความเชื่อของพญานาคในภาคอีสาน : พุทธและพราหมณ์. การประชุมวิชาการนานาชาติครั้งที่ 14 ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 2018 ครั้งที่ 22 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, หน้า 944.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2540). ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติฉบับสมบูรณ์เพิ่มเติมข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, หน้า 17
- दनัย ไชโยธธา. (2538). ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- นพพล จันทร์กระจ่างแจ้ง และ ศิริวรรณ เรืองศรี. (2563). การเปรียบเทียบพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ. วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์). 10(3), หน้า 165-179.
- นันทนา ขุนภักดิ์. (2530). รายงานการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- พระครูใบฎีกาหัสดี กิตตินนโท. (2563). ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทย. สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, หน้า 218-233.

- พระวินัย ธรรมะวงและคณะ. (2564). ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพญานาคในการประกอบพิธีกรรมของประชาชนนครหลวงเวียงจันทน์สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. วารสารการพัฒนาศึกษาเรียนรู้สมัยใหม่. 6(4), หน้า 67-89.
- พิเชษฐ สายพันธ์. (2539). “นาคาคติอีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย”. วิทยานิพนธ์สาขามานุษยวิทยา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พีรพล พิสนุพงศ์. (2510). ความสัมพันธ์ระหว่างงูกับมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : แสงศิลป์การพิมพ์, หน้า 179.
- ลัญจกร นิลกาญจน์. (2562). วัฒนธรรมความเชื่อกับการจัดการศรัทธาของชุมชน. วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 10(2), หน้า 11-20.
- วิเชียร นามการ. (2554). การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน. ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า 5.
- สุชาติ บุชชชัญญานนท์. (2560). พลวัตกระแสพญานาคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์. วารสารวณัฎของแหรพุทธศาสตรปริทรรศน์. 4(2), หน้า 43-61.
- สุประวีณ์ แสงอรุณเฉลิมสุข. (2559). การวิเคราะห์ความเชื่อเหนือธรรมชาติในนวนิยายชุดผ้าของพงศกร. การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ครั้งที่ 3, หน้า 162-172.
- สุพิชฌาย์ จินดาวัฒน์ภูมิ. (2542). ความเชื่อเรื่องนาคของชุมชนอีสานสองฝั่งโขง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน). ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ไทย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, หน้า 1
- เสถียร โกเศศ (นามแฝง). (2511). เล่าเรื่องในไตรภูมิพระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- อัยยริน มั่นคง และ อริตา รัชธานี. (2560). การเปลี่ยนแปลงของโกและผลกระทบต่อชุมชน กรณีบ้านหัวเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. สืบค้นเมื่อ 30

สิงหาคม 2565. จาก <http://www.mekongci.org/images/work-mekong/report-kai.pdf>.